

ІСТОРИЧНІ, ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ М. КИЇВ І КИЇВЩИНИ У ХІХ-ХХ СТ.СТ

Оксана Попова

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

В статті розглядається парадигма боротьби за здоров'я і здоровий образ життя в Києві та на Київщині в ХІХ-ХХ століттях. Підкреслена необхідність комплексного погляду на проблему розвитку фізичної культури і здорового образу життя в історичному розрізі. Розглянуто роль на взаємодію властних і громадянських інститутів Києва ХІХ-ХХ століття в процесі усвідомлення суспільством забезпечення гармонії і здорового образу життя.

Ключові слова: турбота, інерційність, благодійність, контроль, мораль і гармонія, здоров'я, здоровий спосіб життя.

Annotaton

The article considers the paradigm of the struggle for a healthy lifestyle on the territory of Kiev and region in the nineteenth and the first half of twentieth centuries'. Underlined the need for a comprehensive look at the problem of development of physical culture and healthy lifestyle in a historical context. The role and interaction of government and public institutions of Kyiv nineteenth and twentieth century in the public awareness of harmony and a healthy lifestyle.

Key words: care, inertia, charity, control, morality and harmony, health, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Відомо, спосіб життя вирішальним чином впливає на самопочуття та здоров'я людини. Американський дослідник Спенсер Велз доводить, що «генетично схожі люди можуть різко відрізнитися за рівнем захворюваності внаслідок відмінностей їхніх способів життя». [2, С.152]. Питання про умови життя, діяльності, навчання для жителів Києва з початком нового часу є невід'ємною складовою проблеми становлення фізичної культури і здорового способу життя в Україні. Сучасна освітня практика нагально потребує висвітлення та осмислення питання розвитку парадигми здорового способу життя у нерозривному зв'язку і як невід'ємної складової питання розвитку фізичної культури.

Актуальність питання. Усвідомлення суспільством необхідності контролю за гігієною, санітарією, забезпеченням здорового і гармонійного розвитку та життя громадян пройшло довгий і неоднозначний шлях від майже повної байдужості у похмурі часи Середньовіччя, коли пішли у забуття багаті надбання епохи Київської Русі, до прискіпливої уваги у часи новітні. Проблема здоров'я людини постала у цивілізаційному масштабі з настанням епохи індустріального суспільства. Історичний досвід, зокрема Києва, у царині здорового способу життя містить у собі чимало актуальних

для сучасної науки та практики аспектів. Важливо підкреслити, що проявляється цей досвід у зовсім різних сферах суспільного життя.

Мета та завдання статті. Визначити різні прояви процесу боротьби за здоров'я та здоровий спосіб життя у Києві у ХІХ-ХХ століттях.

Виклад основного матеріалу. Ще в епоху пізнього Середньовіччя київський магістрат опікувався проблемою міських лазень. Історик М. Закревський наводив слова московського старообрядця Леонтія, який у 1701 році побував у Києві і занотував, що житло у Києві в місті є, а за містом «немає нічого, тільки місцями ланні торгові». Історик вважав, що йшлося, безумовно, про Поділ [4, С.12]. Особливою сторінкою в історії київського життя є боротьба за чистоту, гігієну та здоровий спосіб життя, адже ця боротьба далеко не завжди була успішною. Треба підкреслити, що в середині ХІХ ст. в Києві найбільше цим питанням опікувалися саме заклади освіти. В цілому місто, на жаль, залишалося не облаштованим. Педагогічна та освітня діяльність на теренах Києва у ХІХ – поч. ХХ століття включала в себе піклування про зручності, гігієну та здоров'я підростаючого покоління. Меценатська діяльність Терещенків, Бродських, Галаганів, Чикаленків допомагала вирішувати в Києві питання боротьби з

антисанітарією та за нормальні умови життя для найбільшого населення. Деякі з представників славної київської еліти цього періоду жертвували на благочинність в царині здоров'я власні будинки, цілі статки і навіть усе своє життя. Так, графиня Наталія Уварова за власний кошт купила будинок на Печерську і перетворила його на акушерську клініку для небагатих жінок, де часто сама приймала пологи і надавала медичську допомогу цілком безкоштовно [3, С.186].

Гроші багатих людей допомагали системі освіти забезпечувати комфортне та гармонійне виховання підростаючого покоління. У навчальних закладах Києва, перш за все приватних, таких як Колегія Павла Галагана, велика увага приділялась якості житла вихованців. Григорій Галаган, людина високоосвічена, добре розумів, що здорова моральна атмосфера, яку він хотів створити у своєму закладі, неможлива без урахування фізичного здоров'я та санітарно-гігієнічних умов життя вихованців. Одним з обов'язкових предметів була гімнастика, а умови проживання в колегії були одні з найкращих у тогочасних ліцеях та гімназіях. На утримання колегії Г. Галаган пожертвував доходи із своїх маєтків у Полтавській та Чернігівській губерніях.

Система освіти в цей період, хоч і мала авторитарний характер, але все ж ставила своїм завданням всебічний розвиток особистості у гармонії та моралі. Освітній науці добре відоме питання про інститут інспекторів у навчальних закладах імперії, зокрема київських. З одного боку, інспектори, звичайно, відігравали наглядацьку роль в навчальних закладах, а, з іншого, – їхні функції включали і контроль за способом життя молоді. Так, інспектори мали «входити з представленнями до попечителя учбового округу». Щодо якості житла студентів Міністр народної осві-

ти граф Дмитро Толстой у Тимчасовій інструкції для інспекції за студентами університетів особливу увагу звертав на роль лікаря у питаннях нагляду за санітарним станом житла, дозвіллям та здоров'ям студентів [1,179]. Зрозуміло, що поряд із цілком природною турботою про здоров'я і здоровий спосіб життя проглядається авторитарне прагнення самодержавної влади встановити контроль над формуванням особистості вихованця. Так, дуже дивно виглядає заборона для учнів навіть старших класів гімназій (а це часто уже були молоді люди у віці 18-20 років) кататися на човнах без батьків.

XIX століття у Києві ознаменувалося цілим рядом меценатських подвигів щодо влаштування безоплатних медичних послуг для найбільш вразливих верств населення. Чого вартий лише один подвиг великої княгині Олександри Петрівни (інокіні Анастасії), що на власні кошти на території заснованого нею Покровського монастиря створила лікарню, яку в Києві називали «білою лікарнею». Одним з головних принципів княгині було благодійництво, операції часто робилися безкоштовно навіть цілком бідним і безпритульним пацієнтам, а при лікарні була аптека з безоплатною видачею лікарських засобів. Тільки на поточні потреби лікарні Олександра Петрівна виділяла щорічно 80 тисяч карбованців. З 1893 по 1914 рік лікарня прийняла на лікування майже 18 тис. людей, було зроблено 8 тис. складних операцій, в амбулаторному лікуванні зареєстровано до 1 млн. 165 тис. відвідувачів. Тут був встановлений перший в Києві рентгенівський апарат [8, 168].

Графи Браницькі в цей період розгорнули широку меценатську діяльність, зокрема у своїх помістях на Київщині. Так, піклуючись про будівництво шкіл у своїх білоцерківських володіннях, граф Браницький в одному з листів

пише про необхідність розширення приміщень під школу та училище, оскільки бажаючих навчатися з кожним роком стає все більше [9, С.179-180]. Граф особисто піклувався, щоб приміщення для навчання та ремісничих майстерень були просторі і красиві. У селищі Ставищі на Білоцерківщині Браницькі збудували лікарню, де щороку лікувались сотні місцевих мешканців, і послуги лікарні були безкоштовні [Там само, С.180-181.]. У 1904 році київський генерал-губернатор звернув увагу на велику кількість у лікарні травмованих під час роботи селян і зажадав створення спеціального реєстру по всьому Таращанському повіту за 1903-1904 рр. [Там само]. І хоча таке піклування як генерал-губернатора, так і самого графа Браницького носило більше практичне значення, важливо, що воно все-таки мало місце.

Справжнім подвигом у справі покращення умов життя для бідних та немічних людей слід вважати меценатську діяльність знаменитого купця Михайла Дегтярьова, який свої величезні статки заповів Києву, і на них було побудовано декілька притулків для дітей та дорослих, лікарень та шпиталів для людей похилого віку. Цілий комплекс притулків на Лук'янівці, побудований на гроші купця, був добре обладнаний та відремонтований. За 100 тис карбованців було влаштовано спеціальну вентиляцію та паро-водяне опалення, поряд висаджено фруктовий сад, квітник, побудовано баню. Міська дума після смерті вдови Михайла Петровича Єлизавети Іванівни створила, згідно з заповітом, спеціальний орган по управлінню дегтярівськими притулками, який слідкував за триразовим харчуванням для дорослих і п'ятиразовим для дітей [8,199-200].

У XIX ст. життя та дозвілля киян все більше і активніше розширюються на лівий берег – кияни все частіше виїжджають від-

почивати на дарницьке пониззя. Але інерційність суспільного мислення проявилася у байдужості до встановлення зручних причалів, місць відпочинку. Це не дивно, адже ще в середині XIX ст. незручними для життя та діяльності були навіть центральні вулиці Києва, перш за все, Хрещатик. У другій половині XIX ст. починає інтенсивно розвиватися будівництво, Київ поступово перетворюється на фешенебельне європейське місто. Звичайно, питання благоустрою постає особливо гостро, що залишалось актуальним і на початку XX ст.: «У 1906 році у Передмостово-Микільській Слобідці мешкали вже близько 10 тисяч душ населення і жіноча частина зазначала значних незручностей через відсутність пральні та жіночої купальні» [7, С.534]. Облаштування лівого берега для відпочинку київської молоді на початку XX ст. стало для київської влади справою честі. А викладачі, вихователі та інспектори шкіл та гімназій об'єднувалися у спеціальні відповідальні групи, за кожною з яких закріплювалась певні ділянки зон відпочинку, щоб повністю відслідковувати умови дозвілля вихованців. Але революція і громадянська війна призвели до довготривалої перерви у цьому поступальному процесі.

Коли на арену київського життя вийшла більшовицька влада, то у цілому ряді аспектів боротьби за моральне та здорове життя намагалася винайти власне «ноу-хау». Чого варті лишень розпорядження про заборону їздити в автомобілях з жінками. 20 травня 1919 року червоний командарм М. Щорс видає наказ такого змісту: «Наказую усім командирам частин дивізій заарештувати автомобілі з жінками й відправляти до дивізії, де автомобіль підлягає конфіскації авторотою, якій би установі він не належав, а особи, які дозволили собі їхати у ньому з жінкою, – арешту з повідомленням установі, який нале-

жить автомобіль» [4, С.241]. Хто сумнівається, що в цьому бачимо боротьбу за здоровий, тобто моральний, спосіб життя? Усмішку викликають і розпорядження більшовицької влади в Києві у 1918 році щодо культури, гігієни та санітарії, де поряд із закликами до охайності знаходимо і моральні закиди: «Будьте охайні у вбиральнях, коридорах та взагалі. Не смітіть і не плюйте, бо усім відомо від цього шкода, часом жаклива – зараження інших ні у чому не винних. ... НЕ БУРАВТЕ ПЕРЕГОРОДОК вбиралень, не пишійте паскудних написів та малюнків, пам'ятайте, що їх вимушені читати діти» [6, С.396-397].

Пізніше в радянські часи влада з надзвичайною увагою, але часто без усякого успіху, слідувала за гігієною, чистотою, станом асептичних місць, вбиралень, опікувалася проблемою жебрацтва та агітацією за здоровий спосіб життя. Особливим проривом стало, безумовно, влаштування у місті теплих туалетних приміщень (вбиралень). Численні історичні документи свідчать, що громадськість Києва постійно турбувало те, як облаштоване місто, чи достатньо воно комфортне та придатне для життя. В жовтні 1938 року курсант одного з київських військових училищ В. Корольов адресував листа першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову, де ставив декілька питань про благоустрій Києва щодо асфальтування вулиць, жебрацтва, та відсутності вбиралень. Курсант наївно вимагав від поважного посадовця відповіді йому про вжиті заходи [6, С.403-404]. З тих часів пройшли десятиліття, змінилася політична система, а поставлені курсантом питання залишаються так само актуальними.

Якщо у XIX ст. джерельна та артезіанська вода приваблювала до Києва десятки тисяч відпочивальників, то у XX-XXI ст. ст. питання просто чистої води у міських квартирах постало настільки

гостро, що його вирішення потребує мільйонних капіталовкладень. А без чистої води неможливий і здоровий спосіб життя. Проривом у зміні суспільної свідомості стало відкриття водно-інформаційного центру в місті Києві, де наочно простежується весь шлях від добування і очистки води до її використання і повернення в природу, і підростаюче покоління має можливість досконально ознайомитися з цією проблемою [6, С.407].

Незважаючи на зміну часів і формацій, проблема здорового способу життя у сучасному Києві та на Київщині не тільки не може вважатися вирішеною, а й стоїть, що цілком очевидно, дуже гостро, особливо з огляду на необхідність трансформаційних змін у постмодерному суспільстві. Приклад меценатів та громадських діячів минулого цілком може стати у пригоді представникам сучасної української еліти.

Висновок

Для розкриття проблеми здоров'я і здорового способу життя важливим є розгляд фізичного виховання, стану гігієни, якості побуту і комфорту у традиціях Києва другої половини XIX - початку XX ст.. Формування особистості, її здоров'я фізичне нерозривне від здоров'я духовного, яке, у свою чергу, потребує екологічного здоров'я, тобто здорового і якісного оточення. У сучасних модернізаційних практиках історичний досвід є особливо актуальним з огляду на необхідність пропаганди меценатської та спонсорської діяльності у сфері розвитку спорту та здорового способу життя.

Рекомендації. Історичний досвід у царині боротьби за здоров'я та здоровий спосіб життя у Києві та Київщині у XIX-поч. XX ст. має бути не тільки висвітлений та вивчений сучасною освітньою та фізичною науками, але і використаний в багатьох аспектах у повсякденній педагогічній прак-

тиці. Негативні аспекти цього досвіду потребують уважного дослідження і переосмислення.

Література

1. Архів міста Києва. – Ф.16. Оп. 465, од. зб.179.
2. Велз С. Посіви Пандори. Непередбачена ціна цивілізації / Велз С. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 240 с.
3. Друг О. Особняки Києва / Друг О., Малаков Д. – К.: «Кий», 2004. – 823 с.
4. Ковалинський В. Київські мініатюри. Книга перша / Ковалинський В. – К.: Київська книжкова фабрика. – 320 с.
5. Ковалинський В. Київські мініатюри. Книга друга / Ковалинський В. – К.: Київська книжкова фабрика. – 2003. – 416 с.
6. Ковалинський В. Київські мініатюри. Книга третя / Ковалинський В. – К.: Київська книжкова фабрика. – 456 с.
7. Ковалинський В. Київські мініатюри. Книга сьома / Ковалинський В. – К.: «Купола», 2008. – 596 с.
8. Ковалинський В. Меценаты Киева / Ковалинський В. – К.: Кий, 1988. – 328 с.
9. Перерва В. Графи Браницькі: підприємці та меценати / Перерва В.. – Біла церква: Видавець Пшонківський О.В., 2010. – 270 с.

